



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

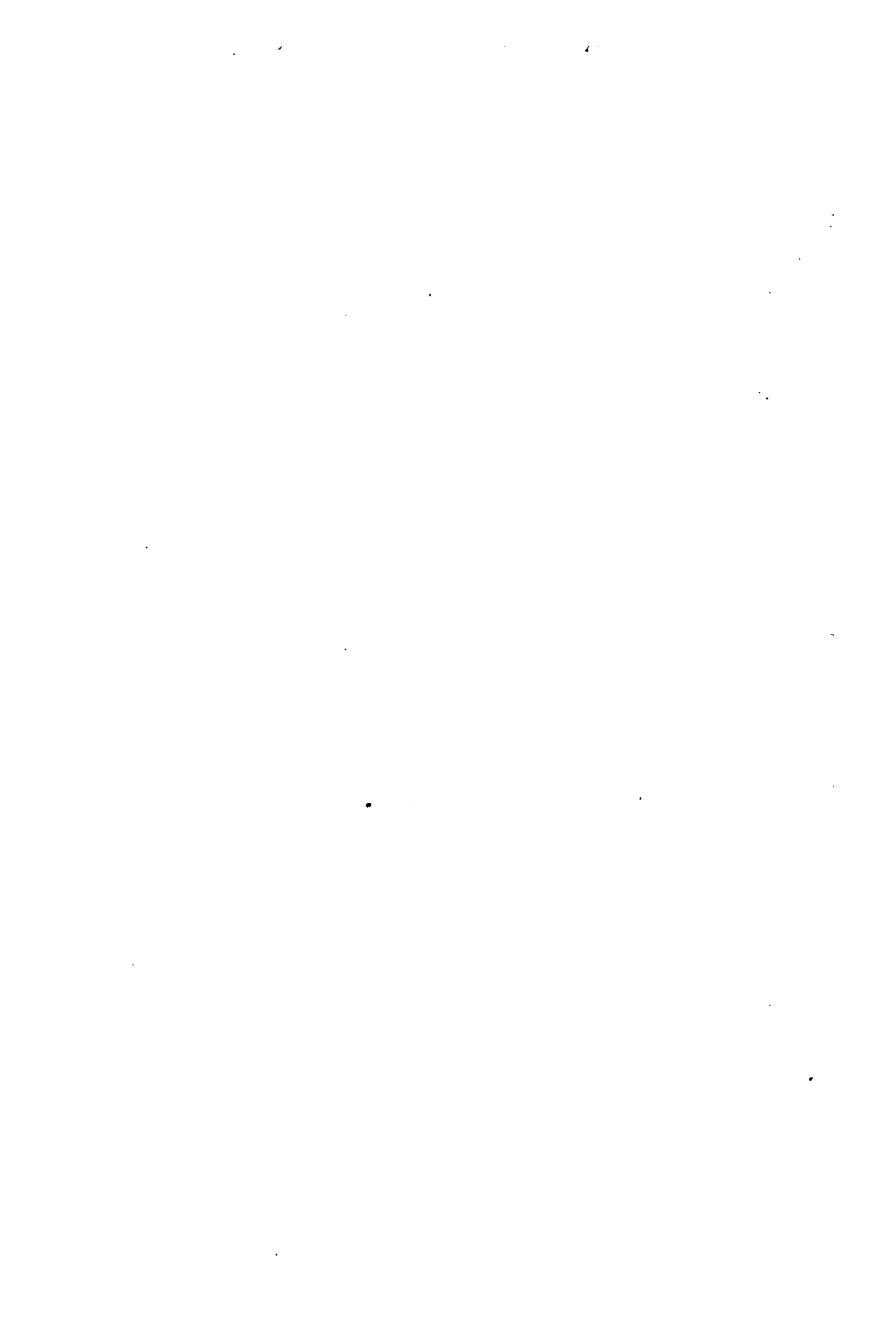
About Google Book Search

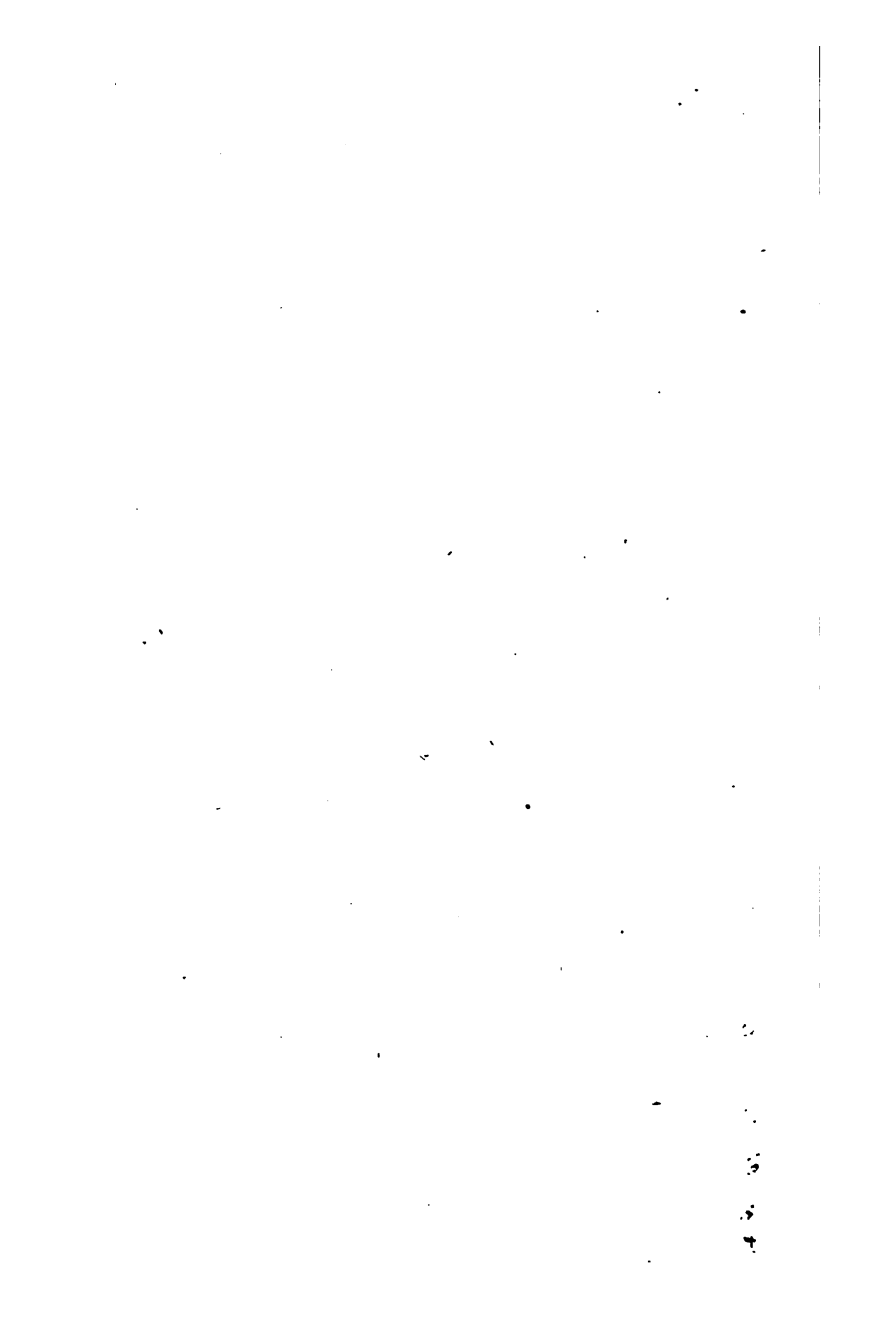
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

CICERONIS
ORATIO
PRO
MILONE.

NOTES BY REV. J. R. MAJOR







CICERONIS

ORATIO

PRO

TITO ANNIO MILONE.

FROM THE TEXT OF ORELLIUS,

CAREFULLY REVISED.

WITH NOTES EXPLANATORY OF THE TEXT,

BY THE

REV. J. R. MAJOR, M.A., F.S.A.

HEAD MASTER OF MAIDA HILL GRAMMAR SCHOOL.

29455 f. 2.

LONDON: WILLIAM TEGG.

1862.

500. a. 93.



ARGUMENTUM.

ANNIUS Milo, et **P. Plautius Hypsæus**, et **Q. Metellus Scipio** consulatum petierunt, non solum largitione palam profusa, sed etiam factionibus armatorum succincti. **Miloni** et **Clodio** summæ erant inimici, quod et **Milo** **Ciceronis** erat amicissimus, in reducendoque eo enixe operam reip. dederat, et **P. Clodius** restituto **Ciceroni** erat infestissimus, ideoque summæ studebat **Hypsæo**, et **Scipioni** contra **Milonem**. Ac sæpe inter se **Milo** et **Clodius** cum suis factionibus **Romæ** depugnauerant : et erat uterque audacia par : sed **Milo** pro melioribus partibus stabat. Præterea in eundem annum consulatum **Milo**, **Clodius** præturam petebat : quam debilem futuram, consule **Milone** intelligebat. Deinde cum diu tracta essent comitia consularia, perficique ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, et ob id mense **Januario** nulli dum neque consules, neque prætores essent ; trahereturque dies eodem quo antea modo, dum **Milo** quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum studiis, qui obsistebant **Clodio**, tum etiam populi, propter effusas largitiones impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse eum **Cicero** significat : competitorum vero ejus trahere vellent, ideoque **Pompeius** gener **Scipionis**, et **T. Munatius** tribunus pl. referri ad senatum de patriciis convocandis, qui **Interregem** proderent, non essent passi, cum **Interrogem** prodere moris esset. **A. d. xiii. Kal. Feb.** **Milo** **Lanuvium**, ex quo erat municipio, et ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. Occurrit ei circa horam nonam **Clodius** paulo ultra **Bovillas**, rediens ab **Aricia** ; prope eum locum, in quo **Bonæ Dææ** sacellum est. Erat autem allocutus decuriones **Aricinorum**. Vehebatur **Clodius** equo. Servi xxx. fere expediti, ut illo

tempore, mos erat iter facientibus, gladiis cincti sequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Cassinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur, cum uxore Fausta filia L. Syllæ dictatoris, et M. Fusio familiari suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen; inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus et Birria. Hi in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt. Ad quem tumultum cum respexisset Clodius minitabundus humerum ejus Birria romphæa trajecit. Inde cum orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum sibi periculosius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset pœna, exturbare tabernam jussit. Fuit antesignanus servorum ejus M. Fustenus. Atque ita Clodius latens extractus est, multisque vulneribus confectus.

Ex ASCONIO.

MARCI TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO

TITO ANNIO MILONE.

I. ETSI vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere, minimeque deceat, quum T. Annius ipse magis de rei publicæ salute, quam de sua, perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse, tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona concessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus; non illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen aliquid, ut in foro, et in judicio, quamquam præsidiiis salutaribus et necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem: cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem esse oratori locum. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et justissimi viri, consilium: qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere, nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denuntiant, neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque

auxilium modo defensionī meæ, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes, unde aliqua pars fori adspici potest, et hujus exitum judicii expectantes videtis, non quum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

II. Unum genus est adversum infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternæ etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor si qui forte fuerit, admonere vos debet, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, iudices, et timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis et fortibus viris; si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit; si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et verbis sæpe significassent, re et sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac per vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius, quid magis sollicitum, magis exercitum dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rem publicam adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus. Equidem ceteras tempestates et procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in iudicio vero, et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modo exstinguen-

dam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac causa, iudices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute rei publicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur. Nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas; nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rem publicam merita condonetis, nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati assignetis. Sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecro obtestaborque vos, iudices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria vestræ quæstionis, videntur ea mihi esse refutanda, quæ et in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, et in concione ab improbis, et paulo ante ab accusatoribus: ut, omni errore sublato, rem plane, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, quum sua manu sororem esse interfectam fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, quum de homine occiso quæretur, aut negari solere omnino esse factum, aut recte ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, quum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa etiam

fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt; eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, quum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?

IV. Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, quum vi vis illata defenditur. Pudicitiam quum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Merii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille summus vir, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero et latroni quæ potest inferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latro-num, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se exspectari jubent, quum ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda. Etsi persapienter, et quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quæ non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, quum oausa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa,

judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpiissime dicitur, cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse, contra rem publicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, aut summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminibatur, quum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam aut propter magna in rem publicam merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter hos officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro judicium decernendi senatui potestas esset erepta; de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam contra rem publicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra rem publicam. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda: sed nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini

oppressa sunt, etiamsi e re publica, rem publicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, quum cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rem publicam fecisse; sed, quum inesset in re vis et insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus, tantummodo extra ordinem, quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est, omnium me flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata est.

VI. At enim Cn. Pompeius rogatione sua et de re et de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset. Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? Factumne sit? At constat. A quo? At patet. Vidit igitur etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: quum videret nos fateri, neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisset videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publium Clodio tribuendum putarit, an tempori.

VII. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pæne patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, quum P. Africano, domi suæ quies-

centi, illa nocturna vis esset illata? Quis tum non ingemit, quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem exspectatam esse mortem! Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? Certe nulla. Quid ita? Quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infirmorum: mors quidem illata per scelus iisdem et pœnis teneatur, et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si qui consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur. Proinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posterī latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, quum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum; homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ uomen quantas tragœdias excitat? Quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius; caruit senatu; caruit publico; janua se ac parietibus, non jure legum judiciorumque textit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis; eo porro rei publicæ tempore, quo, si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi vero quia perfecta res non est, non fuit punienda:

proinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta; sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ego ipse, iudices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non vel mea, vel rei publicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset?

VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget senatus; mœret equester ordo; tota civitas confecta senio est; squalent municipia; affligantur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit profecto ea causa, iudices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam; sed homo sapiens, atque alta, et divina quadam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter iudicatu-
ros. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina. Neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudiciis legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non possunt, propterea, quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod res publica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille quum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit: nihil quæsit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem

necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est; et lator ipse legis, quum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit: et electi judices, isque præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeat, nisi, uter utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite.

IX. P. Clodius quum statuisset omni scelere in prætura vexare rem publicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paullum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rem publicam quæreret: subito reliquit annum suum, seseque in annum proximum transtulit, non, ut fit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rem publicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus, se interponebat; Collinam novam dilectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus para-

tissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse; vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo, respondit, triduo illum, aut summum quadruduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

X. Interim quum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solenne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem quum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit; calceros et vestimenta mutavit; paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commemoratus est; deinde profectus id temporis, quum jam Clodius, si quidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat, sine uxore, quod nunquam fere: quum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, pænulatus, magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus, horæ

fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum tellis in hunc faciunt de loco superiore impetum : adversi rhedarium occidunt. Quum autem hic de rheda, rejecta pænula, desiluisset, seque acri animo defenderet : illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur ; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant ; ex quibus qui animo fideli in dominum et præsentem fuerunt, partim occisi sunt, partim, quum ad rhedam pugnari viderent, et domino succurrere prohiberentur, Milonem occisum et ex ipso Clodio audirent, et revera putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim), non derivandi criminis causa, sed ut factum est, neque imperante, neque sciente, neque præsentem domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

XI. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, iudices : insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid res publica consecuta sit ; nihil, quid vos ; nihil, quid omnes boni. Nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rem publicam vosque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent : non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset : certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petatum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit ; illud jam in iudicium venit, non occisusne sit, quod fatemur, sed jure, an injuria : quod

multis in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat; et id est, quod senatus contra rem publicam factum iudicavit; ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur, latum est, ut quæreretur. Ita et senatus, rem, non hominem, notavit: et Pompeius de jure, non de facto, quæstionem tulit. Numquid igitur aliud in iudicium venit, nisi, uter utri insidias facerit? Profecto nihil. Si hic illi; ut ne sit impune. Si ille huic: tum nos scelere solvamus.

XII. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequabatur, non modo ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam, ut iis consulibus prætor esset, quibus, si non adjuvantibus, at conniventibus certe, speraret, posse se eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, quum tantum beneficium ei si debere arbitrantur; et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, pestes) rei publicæ, fuerit impositurus nobis omnibus atque iniustus?

XIII. Exhibe, exhibe quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et ex mediis armis turbaque nocturna tamquam Palladium sustulisse, ut præclarum videlicet munus;

atque instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Atque [*permultas leges præter jus et æquitatem excogitatus quum recitare possem, unam tantum exponam, judices, ceterarum omen atque firmamentum. Ille enim majora suis legibus suffragia, atque latrociniiis arma comparaturus constituerat, ut servis, qui privata dominorum voluntate manumissi in libertate morabantur, justa libertas ac civitas Romana cum suffragio in rusticis tribubus ipso jure daretur.*] An hujus ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset, vivo Milone, ne dicam consule? De nostrum enim omnium: —non audeo totum dicere. Videte, quid ea vitii lex habitura fuerit, cujus periculosa etiam reprehensio est. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, quum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, ejus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum abjecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quare, etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo.

Demonstravi, judices, quantum Clodii interfuerit occidi Milonem; convertite animos nunc vicissim ad Milonem. Quid Milonis intererat interfici Clodium? Quid erat, cur Milo, non dicam, admitteret, sed optaret? Obstabat in spe consulatus Miloni Clodius. At eo repugnante fiebat; immo vero, eo fiebat magis; nec me suffragatore meliore utebatur, quam Clodio. Valebat apud vos, judices, Milonis erga me remque publicam meritorum memoria; valebant preces, et lacrymæ nostræ, quibus ego tum vos mirifice moveri sentiebam; sed plus

multo valebat periculorum impendentium timor. Quis enim erat civium, qui sibi solutam P. Clodii præturam sine maximo rerum novarum metu proponeret? solutam autem fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem unum esse quum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret, suffragio suo se metu, periculo rem publicam liberare? At nunc Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa et huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam Clodii morte cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consularatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid? si hæc, non dico, majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc: quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiem suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille, erat, ut odisset, primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum, reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et, in homine injusto, quam etiam justum fuisse?

XIV. Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem coarquant. Nihil per vim unquam Clodius; omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? quum, mœrentibus vobis, urbe cessi; iudiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur justa causa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi,

credo, dixerat; multam irrogarat; actionem perduellionis intenderat; et mihi videlicet in causa, aut mala, aut mea, non et præclarissima, et vestra, iudicium timendum fuit. Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum rei publicæ, pæne interfici servorum manu, quum mihi adesset. qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc quum esset una, ita est mulcatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est; huic ego vos objici pro me non sum passus; hæc insidiata Pompeio est; hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit; hæc, hæc eadem, longo intervallo, conversa rursus est in me, nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius quum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt? Potuitne, quum domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne, civi egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, quum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, L. Cæcili, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, quum est lata lex de me? quum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitaret, facti illius gloriam lubens agnovisset; ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret?

XV. At quod erat tempus? Clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ;

septem prætores, octo tribuni plebei, illius adversarii, defensores mei; Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis; cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est; qui populum Romanum est cohortatus, qui, quum decretum de me Capuæ fecit, ipse cunctæ Italiæ cupienti, et ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, et P. Clodium in judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, quum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero quum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus rei publicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? Quum se ille fugiens in scararum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? quum ille in sæpta irrupisset, gladios destringendos, lapides jaciendos curasset, dein subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit, cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? Præsertim, judices, quum honoris amplissimi contentio, et dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ani-

bitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus,) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam obscure quæ cogitari possunt, timemus; rumorem, fabulam fictam, levem perhorrescimus; ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus præ se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? Quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, qui se interfecto Milone regnaturum putaret? Quid? quod caput est audaciæ, iudices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita iudicia pœnamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

XVII. Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Quum ille non dubitarit aperire, quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? Dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit, necesse esse Miloni, proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, fuit insanissima concio, ab ipsius mercenario tribuno plebis concitata; quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum fa-

cinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum quæro, qui scire potuerit? Quod vos idem in Clodi quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: [omnes scilicet Lanuvini.] Milo de Clodii reditu unde quæsit? Quæsierit sane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Q. Arrius, meus amicus, dixit, corruerit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius Schola, Interamnus, familiarissimus, et idem comes P. Clodii: cujus jam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, et Romæ, P. Clodium illo die in Allano mansurum fuisse; sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum; itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

XVIII. Videte, iudices, quantæ res his testimoniis sunt confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe [si ille] obvius ei futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium,) scitis, iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Me videlicet latronem ac sicarium abjecti homines et perditii describebant. Jacent suis testibus hi, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi; liberatus sum; non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cetera. Nam occurrit illud: "Igitur ne Clodius quidem

de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus." Si quidem exiturus ad cædem e villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui; testamentum simul obsignavi cum Clodio; testamentum autem palam fecerat, et illum heredem, et me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur?

XIX. Age, sit ita factum. Quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? Quid afferebat festinationis, quod heres erat? primum erat nihil, cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, quum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum atque exspectandum fuit. Noctu, insidioso et pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occulator et receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem; deinde ibi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent; tota denique res citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens devertit Clodius ad se in Albanum. Quod ut sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere, illi ad ea, quæ concupierat,

optatissimum interitum Milonis; odium fuisse illius in hunc acerbissimum, nullum hujus in illum; consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, hujus tantum in repellenda; mortem ab illo denuntiata Miloni et prædictam palam, nihil unquam auditum ex Milone; profectionis hujus diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; hujus iter necessarium, illius etiam potius alienum; hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem exspectandam, illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuentum.

XX. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur valentium, edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum delegerat? An in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed piæta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, quum alter veheretur in rheda, pænulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, quum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pæne constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa subito: cur? vesperi:—quid necesse est?—tarde: qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? Sciebat in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret? Millies in ea fuerat. Quid ergo erat?

Mora et tergiversatio. Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI. Age, nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore; tum sine ea. Nunquam non in rheda; tum in equo. Comites Græculi, quocumque ibat, etiam quum in castra Etrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, et ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? Quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille, et quantum interesset P. Clodii, se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam et pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio et sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum Martemque communem; qui sæpe spoliantem jam et exsultantem evertit, et perculit ab abstracto. Adde inscientiam pransi, poti, oscitantis ducis; qui quum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit; in quos incensos ira, vitamque domini desperantes quum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? Metuebat scilicet, ne indicarent, ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? Quid quaeris? Occideritne? Occidit. Jure, an injuria? Nihil ad tortorem. Facti enim in equuleo quaestio est, juris in judicio.

XXII. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed questiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? Rogas? De P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? Ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam tum, quum ad ipsos penetrarat: cujus de morte, tamquam de cærimoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum, et dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris quum quæritur, verum inveniri potest. Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu, Rufio, verbi causa, cave sis mentiaris. Clodius insidias fecit Miloni? "Fecit." Certa crux. "Nullas fecit." Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in quæstionem, tamen separantur a ceteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis

cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem quum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod si nondum satis cernitis, quum res ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus; qui ingressus in forum, ardente curia; quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit; neque senatui modo, sed etiam publicis præsidiiis et armis; neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rem publicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat; cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, et magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint; et poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum: arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, quum sanguine inimici explesset odium suum; sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, quum suo periculo salutem rei publicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiter-

nam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur: crumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de re publica meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

XXIV. Quid? quæ postea sunt in eum congesta, quæ quemvis, etiam mediocrium delictorum conscientia perculissent, ut sustinuit? dii immortales! sustinuit? immo vero ut contempsit, ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiatorum, [frenorum], sparrow, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus; arma in villam Oriculanam devecta Tiberi; domus in clivo Capitolino scutis referta; plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum: hæc non delata solum, sed pæne credita: nec ante repudiata sunt, quam quæsitæ. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est res publica. Quin etiam audiendus fuerit popa Licinius, nescio qui de circo maximo, servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse, deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit: arcessor in primis: de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei patriæque custodis tanta suspitione non metu exanimari; sed mirabar tamen, credi popæ; confessionem servorum audiri; vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat

magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissima virtute virum, timidum suspicari: diligentiam, tota re publica suspecta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio, senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nuvadit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis, et viri, fidem non faciebat, ut, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa atque insidiosæ ficta comperta sunt.

XXV. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello et ea voce, ut me exaudire possis) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas: si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitarunt, si hæc arma, si Capitoliinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juvenus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et tota res publica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi rei publicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset, probasset profecto tibi ipsi neminem unquam hominem homini cariorum fuisse, quam te sibi; nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse; cum ipsa illa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse; tribunatum suum ad salutem meam, quæ

tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum ; se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ ; duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret ; si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset ; si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura : næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit ; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando ille dies, quum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, (qui quam crebro accidat, experti debemus scire,) at amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres.

XXVI. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, quum senatus ei commiserit, ut viderit, NÆ QUID RES PUBLICA DETRIMENTI CAPERET ; quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis ; hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vi judicia ipsa tolleret ? Satis judicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem ; qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret ; ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet : satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse, et more

majorum et suo jure, posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, iudices, Clodianum crimen movet; nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De qua, si jam nollen ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri gloriose liceret. "Occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem videbatur, in suspicionem incidit regni appetendi; non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit; quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui gloria; sed eum, (auderet enim dicere, quum patriam periculo suo liberasset,) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ feminæ comprehenderunt; eum, cujus supplicio senatus sollennes religiones expiandas sæpe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus Romanus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicarent, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est; eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit; eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine; eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensitionis, tabulis publicis impressam, extingueret; eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini; qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat; qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contemperat,) sed hunc P. Varium, virum fortissimum, atque optimum

civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est; qui cum architectis et decempe-dis villas multorum, hortosque peragrabat; qui Janiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum; qui quum ab equite Romano splendido et forti M. Paconio non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiem, calcem, cæmenta, arma convexit, dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium exstruere in alieno; qui huic T. Furfanio, cui viro? dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente Aponio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset,) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum, qua invidia huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu et limine."

XXVIII. Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in rem publicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed nescio quomodo jam usu obduruerat et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? Imperium ille si nactus esset: omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas; vota enim faceretis, ut in eos se potius immitteret, quam in vestras possessiones, vestras tecta, vestras pecunias; pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, et a conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rem publicam,

resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: "Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro et hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me ut unum jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent;" esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum rei publicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et dicat, et sentiat? Non queo, vetera illa populi Romani gaudia quanta fuerint, judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiā, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, iudices. Spero multa vos liberosque vestros in re publica bona esse visuros: in iis singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, et, quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim, etsi præcipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices. Nempe hæc est quæstio de

interitu P. Clodii. Fingite animis; liberæ enim sunt cogitationes nostræ, et, quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus; fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis? quonam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit! Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset, ut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare, utrum putatis potius facturum fuisse? Etiamſi, propter amicitiam, vellet illum ab inferis evocare, propter rem publicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de ejus nece lata quæſtio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lato lex nunquam esset. Hujus ergo interfector si esset, in confitendo ab iisne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatis et religionem, et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur inquam, si fecisset, et magno animo et libente, se fecisse libertatis omnium causa; quod esset ei certe non confitendum modo, verum etiam prædicandum.

XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam vræmia laudis essent petenda? Nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri defensorem fuisse: quum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quamquam qui poterat salus sua cuiquam

non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratus, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri lætarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, quum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius rem publicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de re publica cives: viri fortis, ne suppliciiis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi; et, si grata res publica esset, lætaretur; si ingrata, tamen, in gravi fortuna, conscientia sua niteretur.

XXXI. Sed hujus beneficii gratiam, judices, Fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et dii immortales sibi debere putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum; quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra, inest quiddam, quod vigeat et sentiat, et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde

quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possumus. Ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, illam perniciem exstinxit ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commosse se videntur, et jus in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales, quas ille, præceps amentia, cæsis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat; tuque ex tuo edito monte, Latiaris sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, et debitæ pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, quum prælium commisisset, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret: ut non absolutus iudicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, cui concedere etiam inimici solent, am-

bureretur abjectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata.

XXXII. Dura mihi, medius fidius, jam Fortuna populi Romani, et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rem publicam insultare videret et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones; senatus gravissima decreta perfregerat; pecunia se a iudicibus palam redemerat; vexarat in tribunatu senatum; omnium ordinum consensu pro salute rei publicæ gesta resciderat; me patria expulerat; bona diripuerat; domum incenderat; liberos, conjugem meam vexarat; Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat; magistratuum privatorumque cædes effecerat; domum mei fratris incenderat; vastarat Etruriam; multos sedibus ac fortunis ejecerat. Instabat, urgebat; capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipsum illum, qui poterat obstare, novo réditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur; Cæsaris potentiam suam esse dicebat; bonorum animos etiam in meo casu contempserat; Milo unus urgebat.

XXXIII. Hic, dii immortales, ut supra dixi, mentem illi perditio ac furioso dederunt ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum res publica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. Ne quum solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in prætore coërcendo fortes fuissent? Primum Milone occiso, habuisset suos consules. Deinde quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum, virtutem consularem crudelissime vexatam esse ineminis-

set? Oppressisset omnia, possideret, teneret: lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rem publicam nullam haberetis. An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, et consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? qui quum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiteret cadaveri curia? Excitate, excitate ipsum, si potestis, ab inferis! Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam concurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, quum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebei, vir et in re publica fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati, et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina, et incredibili fide.

XXXIV. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam

tribuat^{is} fortissim^o viro, quam ipse non implorat; ego, etiam repugnante hoc, et imploro, et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis; si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere. Haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoris pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant et interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue; et quibus intersum quotidie. "Valeant, valeant," inquit, "cives mei, valeant; sint incolumes, sint florentes, sint beati; stet hæc urbs præclara, mihiq^{ue} patria carissima, quoquo modo erit merita de me. Tranquilla re publica cives mei, (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam atque abibo. Si mihi re publica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quam primam tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! Ego, quum tribunus plebis re publica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, quum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi putarem in patria non futurum locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox et defensio? mihine ea soli,

ege
bus
ostrea
ulisse
tur
An
te
spec
qui
luc
ius
pli
io
no
r
i

qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest optulari?"

XXXV. Nec vero hæc, iudices, ut ego nunc, fletu, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecerit: timidus, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem et infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deleniret; nec timet, ne, quum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rem publicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero, et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si hæc contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta; se nihil in vita, nisi præclarissime fecisse, siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare; beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus; nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam; esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur; quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam in cælum homines viderentur adscendere. "De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, quum omnes a meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciantur; tamen

omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, et actos, et institutos dies; centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, et, opinor, altera; qua fines imperii populi Romani sunt, non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et jam versatur, et semper habitabit nominis mei gloria."

XXXVI. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quum isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicitissimi; non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi; ego meum sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum; ego me plurimis pro te supplicem abjeci; bona, fortunas meas, ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli; hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, depono. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo; vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia,

quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo. Est quodam incredibili robore animi; exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus; mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid? Vos, judices, quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis; ipsum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis; vos in viri, et in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites; vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, et huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miserum, O me infelicem! Revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? Mene non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? Quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? Ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquirunt. Quo deprecante? Me. Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, judices, quum illa judicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxî? Omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? An ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiozem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam dii immortales fecissent, (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne scelerate dicam in

te, quod pro Milone dicam pie ;) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem et a vobis, iudices, conservandum virum! “Minime, minime, inquit. Immo vero poenas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas.” Hiccine vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? Hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hanc ingratam, si ejecerit; miseram, si amiserit! Sed finis sit, neque enim præ lacrymis jam loqui possum: et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis, optimum, et sapientissimum, et fortissimum quemque delegit.

NOTES.

INTRODUCTION.

CAUSE OF THE ORATION.—T. Annius Milo, P. Plautius Hypsæus, and Q. Metellus Scipio, were candidates for the consulship, and their canvass was carried on both by bribery and intimidation. P. Clodius, the tribune, was at enmity with Milo, because the latter had been instrumental in recalling his friend Cicero, whom Clodius hated, and had succeeded in banishing; he therefore supported Hypsæus and Scipio against Milo. Another cause of his opposition was that he was standing for the prætorship, and therefore wished to keep Milo out of the office of consul. In consequence of the constant quarrels of the candidates, and fights of their retainers, Rome was kept in an uproar, the comitia were delayed, and so, in January, there were neither consuls nor prætors. Milo was anxious to put an end to this state of things, and to get the elections over as soon as possible; and in this wish he was supported by all good citizens, as well as by the populace in general, whose favours he had gained by lavish exhibitions of plays and shows. Cicero says he spent three fortunes on them (c. 35). His opponents, however, tried their utmost to put them off, and succeeded. On Jan. 20th, A.U.C. 702, Milo set out for Lanuvium, a town of Latium, of which he was a native, and their dictator (or chief magistrate), to declare the election of a flamen (c. 10). About three o'clock in the afternoon, Clodius, returning on horseback from Aricia, where he had been addressing the decuriones (or senators), met him near Bovillæ, close to a shrine of the Bona Dea (c. 31). Clodius was followed by thirty slaves, armed with swords, and was accompanied by three friends. Milo was riding in a carriage with

his wife, Fausta, daughter of L. Sylla, the dictator, and a friend. A large body of slaves followed, and among them some gladiators. These got into a quarrel with the slaves of Clodius; and when Clodius, hearing the disturbance, looked back in a threatening manner, Birria, one of the gladiators, ran his sword through his shoulder. The fight then became general. Clodius was carried wounded into the nearest tavern. When Milo heard that Clodius was wounded, he resolved to despatch him at once, feeling that it would be more dangerous if he survived. He ordered the tavern to be stormed; Clodius was dragged from his hiding-place, and killed. The corpse was carried to Clodius' house at Rome, by a passer-by in a litter at night. The next day it was exposed in the forum, to excite the populace, and T. Munatius Plancus and Q. Pompeius (tribunes of the people) made inflammatory speeches against Milo. The mob, with Sextus Clodius at their head, carried the body into the senate-house, and made a funeral pile of the furniture, which set fire to the senate-house, and burnt down the Porcian basilica (or exchange), Plancus himself hardly escaping the flames. They also attacked the houses of Lepidus (who had been appointed interrex) and of Milo, but were repulsed. The burning of the senate-house caused greater indignation than the death of Clodius; and so Milo, who had at first intended to go into voluntary exile, returned to Rome, and went on with his canvass, openly distributing large sums in bribery. An assembly of the people was held soon after by the tribunes of the people, M. Cœlius and Manil. Canianus, in which they defended Milo. Though interrex after interrex was appointed, the consular comitia could not be held, on account of the armed bands of the candidates and their tumults; and therefore the interrex, tribunes, and Cn. Pompeius, the proconsul, were ordered by the senate "to take measures for the welfare of the state." Charges were brought against Milo by the family of Clodius, which Milo rebutted; and at length, as the only way of bringing the matter to a legal issue, Pompeius was appointed sole consul, and two indictments,

one for murder and one for bribery, were laid against Milo. Cicero, in spite of the risk, determined to defend him. The case was brought on before the two *quæstors*, Torquatus and Domitius, but the uproar of the Clodian party was so great as to make them beg Pompeius for guards. The next day Pompeius himself and a large body of soldiers were present, and the trial proceeded. When Cicero rose to speak, the friends of Clodius, in spite of the guards, again raised such a clamour, that he lost his self-possession, and did not deliver this speech, which he had prepared. Milo was found guilty of the murder; he went into exile to Marseilles, and his goods were confiscated. Four years after, he was recalled by Cælius the prætor; but, attempting to raise a sedition in the army in favour of Pompey against Cæsar, both Cælius and Milo were slain by the soldiers.

1. *novi judicii*. Usually a charge of murder would be tried by the prætor, but this was so exceptional a case, that Pompey passed a law constituting a *new court of judges* for the occasion, with L. Domitius Ahenobarbus as president
coronâ, 'with a circle,' or ring of spectators.
illa præsidia, 'those guards,' placed by Pompey to keep order.
quum, tum, 'both,' 'and.' *decertari* (used *impers.*), 'that a struggle is taking place.'
2. *pavit* (*pasco*), 'has fed.' *incitati sunt*, &c. At the examination of the witnesses, the day before the trial, T. Munatius urged the people to come in a crowd the next day, shout out their opinion, and prevent Milo's escape.
adeste animis, 'keep your presence of mind.' *amplius ordinum*, 'of the highest ranks.' *aliquando*, 'at length.' *nobis duobus*, i.e., Cicero and Milo. *exercitum*, 'harassing.' *felicitati*, 'good fortune.'
3. *Horatii*, the surviving brother of the three who fought the *Curiatii*, about B.C. 667. His sister reproaching

him for murdering the Curatii, to one of whom she was betrothed, he killed her. For this he was tried and found guilty, but on account of his services the punishment of death was commuted to that of passing under the yoke. *queratur*, 'inquiry is made.'

Alala slew Mælius for refusing to appear before Cincinnatus to answer the charge of aspiring to royalty. He was banished, but afterwards recalled, and became dictator.

Nasica, one of the Scipio family; he assassinated Tib. Gracchus for having procured the passing of the Agrarian Law.

Opimius, consul, B.C. 121. By his order C. Gracchus was murdered, thirteen years after his brother Tiberius.

Marius. In his struggle with Sylla for the supreme power, he went through various reverses, but being successful at last, he put to death all who had opposed him, and deluged Rome with bloodshed. He died sixteen days after he had been made consul for the seventh time, B.C. 86.

me consule, refers to the defeat of Catiline, and punishment of his party through Cicero's advice and vigilance.

eum, Orestes, who slew his mother, Clytemnestra, and her paramour, Ægisthus, for the murder of his father, Agamemnon. The court of Areopagus being divided in opinion on the deed, Apollo purified him, and he was acquitted. When he fled from the Chersonesus with the statue of Diana, he was not pursued, because Minerva declared that all he had done was by the will of the gods.

4. *nec se expectari*, &c., 'nor do they (the laws) bid that they should be waited for, when an unjust punishment must be suffered by him who means to wait, before a just one can be exacted.'

5. *studitis*, 'wishes.' *acta est*, 'has been pleaded.'

frequentiss. 'most crowded.' *intermortuæ*, 'lifeless.'

ambusti trib. pleb., T. Munatius Plancus, who was nearly burnt when the mob set the senate-house on fire (see Introduction).

nova questio, referring to the law passed by Pompey (see cap. 1).

incesto stupro. Clodius disguised himself in woman's clothes, and got admission into Julius Cæsar's house, where Pompeia, Cæsar's wife, of whom he was enamoured, was celebrating the Eleusinian mysteries, at which no man was allowed to be present. For this he was tried, but got acquitted by bribery.

incendium, oppugnatio. See Introduction.

Saturninus, Appuleius, a tribune of the people, who raised a sedition at Rome, and tyrannized over senate and people for three years, but was at last torn to pieces by the mob.

e republicâ, 'for the advantage of the state.'

crimen iudicio, &c., 'I reserved the charge for trial.' *notavi*, 'I censured.' *furiosum tribunum*, i.e., T. Munatius Plancus. *tantummodo extra ordinem*, 'only in an extraordinary manner.' *divisâ sententiâ*, 'a division of votes was made.' *emptâ intercessione*, 'bought interference.'

6. *At enim*, 'but yet,' introducing an objection of an opponent. *rogatio*, 'bill.' *tulit*, 'brought in' (a bill). *nec vobis, &c.*, 'nor would he have given to you, in judging, this salutary letter as well as that sad one.' The letters referred to are: A, for absolvo—I acquit; C, for condemno—I condemn.
7. *Africanus*, Pub. Æmilianus Scipio, who conquered Carthage. He was found dead in his bed, and was said by his slaves to have been strangled by some persons who got in at the back of his house. They were supposed to have been instigated by the triumvir Carbo, in consequence of Scipio's opposition to the Agrarian Law. Others said he was killed by his wife, Sempromnia, sister of the Gracchi.

interit, 'let there be a difference.' *istis*, 'by them,' i.e. the party of Clodius. *usurpatur*, 'is named, mentioned.' *cessit*, 'was wanting to,' i.e., stayed away from. *summa*, 'most important.' *proinde quasi*, 'just as if.'

8. *stulti—desiderant*; this passage is ironical. *senio*, '[as if] by old age.' *squalent municipia*, 'the boroughs go into mourning.' *ne videretur*, &c., 'lest belief in his reconciliation (with Clodius) should seem more weakened.' *quavis atrociter*, &c., 'however severely he himself brought forward (the question).' *dictitant*, 'repeatedly assert.' *secrevit*, 'selected.' *quid possumus*, 'have any power.' *studiosos mei*, 'well disposed towards me.' *Quod—voluit*, 'as to his wishing.' *tulit ut*, &c., 'he passed a law that it must be a man of consular rank.' *populares insanas*, an allusion more particularly to Domitius having quelled a riot of freedmen and slaves under Cn. Manlius, a tribune of the people, who tried to pass a law giving the right of voting to freedmen. *lator*, 'the proposer.'
9. *tracta esse comitia*, 'the comitia (or assembly of the people for electing consuls and prætors) were delayed.' *religione*, 'religious scruple.' *mancam*, 'crippled.' The prætor was a kind of sub-consul, performing the duties of the consuls in the city during their absence, and he owed respect and obedience to them. It would not, therefore, have suited Clodius' views to have had Milo consul when he was prætor. *petitionem*, 'canvass.' *Collinam (tribum)*; the four city tribes were called Suburana, Esquilina, Collina, and Palatina. Cicero means that by the admission to the franchise of the worst citizens, the Colline tribe became so changed in its constitution as to be the same as a new one. *ille*, Clodius; *hic*, Milo. *convalescebat*, 'grew in power.' *homo*, used contemptuously, 'the fellow,' i.e., Clodius. *hunc M. Catonem*, 'M. Cato here.'
10. *ad flamen prodendum*, 'to declare (the election of) a

priest,' for the shrine of Juno Sospita at Lanuvium. *desideratus est*, 'was missed.' *obire*, 'to meet with. *Græcis comitibus*. It was the custom of the day for the nobles to have in their household Greek professors of the arts and sciences. So Lucullus kept Archias the poet (Orat. pro Archia, cap. 3). Augustus set the fashion. Juvenal has well described these charlatans, Sat. iii. 69. *insidiator*; said ironically. *uxore*; Fulvia, who afterwards married M. Antony. When Cicero was beheaded by order of Antony, she had the head brought to her, and pierced the tongue with her hair-pin. *horâ undecimâ*, 'three o'clock in the afternoon.' *pugnari*, (impersonal) 'that it was being fought,' i. e., that the fight was going on. *derivandi criminis*, 'of shifting the crime.'

11. *quin simul judicetis*, 'without at the same time judging.' *omnibus esse pereundum*, 'that all must perish.' *illud jam, &c.*, 'this (point) now comes under decision.' *latum est, &c.*, 'a law has been passed that an enquiry should be made.' *notavit*, 'censured.' *hic, ille*, Milo. *illi, huic*, Clodius.
12. *docere*, 'to show.' *illud Cassianum*, 'that (saying) of Cassius.' L. Cassius was a lawyer, whose severity gave rise to the words *Cassiani judices*, applied to stern judges. *cui bono fuerit*, 'to whose advantage it was.' This saying is often used wrongly, as if it meant 'to what advantage.' *valeat*, 'holds good.' *non eo consule*, 'without having him as consul.' *vos hospites versamini*, 'are you living as (mere) sojourners?' *vestræ peregrinantur, &c.*, 'are your eyes wandering abroad, and not conversant with this talk of the city everywhere bruited about?' *inustus*, 'going to brand.'
13. *librarium*, 'register.' *Palladium*, a statue of Pallas, which fell from heaven as Ilus was building the citadel of Ilium. On its preservation the safety of Troy depended. Ulysses and Diomed stole it by aid of

Helenus, son of Priam, who turned traitor, because his brother Deiphobus, after the death of Paris, married Helen, with whom he was in love. *permultas —daretur*. This passage in brackets is a conjectural insertion of a commentator. *de nostrum, &c.*, 'for all of us;' here Cicero pauses and then continues, 'I do not dare to say all (I meant to say).' *et addeperit, &c.* Cicero here imagines Sextus Clodius to be looking at him in a threatening manner. *lumen curiæ*, '(this) light of the senate house;' an ironical allusion to the share Sex. Clodius had in setting fire to the senate-house (see Introduction). *punitus es*, used as a deponent verb for *punivisti*. *erat humanitatis meæ*, 'was in my humanity.' *imaginibus*, these waxen effigies of ancestors were placed in the *atria* of nobles, and were carried in funeral procession. *laudatione*; if the deceased were of noble rank, the funeral procession stopped in the forum, and an oration (like the French *éloge*) in praise of the deceased was delivered. *infeliciis lignis, &c.*; 'half burnt with wretched logs.' *Demonstravi, &c.*, the passage in italics is conjectural. *Quid Milonis, &c.*, 'what advantage was it to Milo?' *obstabat, &c.*, an objection of the opponents of Milo. *admitteret*, 'committed.' *suffragatore*, 'supporter.' *solutam*, 'unchecked.' *rerum novarum*, 'of a revolution.' *usitatis rebus*, 'by ordinary means.' *At valuit, &c.*, another objection of Milo's opponents. *civile*, 'natural to a (good) citizen.' *ille, erat, &c.*, 'there was (cause) that he (Clodius) should hate.' *vezatorem*, 'restrainer,' lit. harasser. *reus*, 'defendant,' i.e. liable to be prosecuted. *lege Plotiæ, or Plautiæ*. A law enacted against those who occupied public places and carried arms. Probably so called from Plautius, a tribune, who assisted Q. Catulus the consul in passing it. *et in homine, &c.*, 'and how reasonable even was it for an unreasonable man (to hold)?'

14. *consuetudo*, 'habits (of life).' *diem dixerat*, (und. *accusationis*) 'had named a day (for trial).' The accusing magistrate, having called an assembly, and mounted the rostra, declared that he would, on a certain day, accuse the person in question of the crime charged against him, and ordered the accused (*reus*) to be present. This was called *diem dicere*. *multam irrogarat*, 'he had publicly named the fine (to be imposed).' After the accusation was completed, a bill (*rogatio*) was published for three market-days, in which the proposed fine or penalty was set forth. This was called *multæ* (or *multæ*) *pænæve irrogatio actionem*, &c., 'he had pressed on an action for high treason.' *perduellio*, meant any crime against the state, such as aiming at sovereignty, treating a citizen as an enemy, &c. It corresponds somewhat to the modern *lèse majesté*. *perduellis* originally signified *hostis*, and so the old offence of *perduellio* was equivalent to making war on the Roman State. Q. *Hortensius* distinguished himself in the forum at the early age of 19. He was eight years older than Cicero. Though he was his rival and almost his equal as an orator, they were firm friends. There are none of his orations extant. *mulotatus*, 'injured.' *nece Papirii*; Pompey, after his conquest of Mithridates, brought his grandson, Tigranes, in chains to Rome, and gave him into the custody of a senator, Flavius. Clodius by artifice got Tigranes out of his hands, and refused to return him to Pompey. Flavius, trying to recover him, met Clodius on the Appian Way at the fourth milestone from Rome, and in the contest which ensued many were slain on both sides, and, among the companions of Flavius, M. Papirius, a knight and friend of Pompey. *vindicaret*, 'would claim.'
15. *quem qui*, i.e. *ut eum qui*, 'so that [as to] him who had killed him then, it would not be thought (no one would have thought) about his escaping punishment,

but about his rewards.' *reus ad populum*, 'a defendant before the people.' *illius opprimendi*, 'of destroying him,' i.e. Clodius. *quum M. Antonius, &c.*, 'when M. Antony has inspired all good men with the highest hope of safety, and (being) a most noble youth, had most gallantly undertaken the weightiest share of state affairs.' It is not easy to see what share M. Antony took; perhaps he resisted by force Clodius' innovations in the class of voters of the Colline tribe. (See Cap. 9.) *magnum fuit*, 'it was a grand (opportunity).' *nulla sui invidia*, 'with no odium to himself.' *comitiis, &c.*, 'how often was there the chance at the comitia in the Campus (Martius).'
sæpta, or *septa*, 'polling booths,' (also called *ovilia*, *carceres*, or *cancelli*); enclosures, in the Campus Martius, into which one class of citizens after another were admitted for the purpose of voting. Narrow passages, called *pontes* or *ponticuli*, led into and out of them. *distringendos curasset*, 'had contrived to have swords drawn.' *ut Miloni liberet* (fr. *libet*), 'that it might please Milo,' i.e. that Milo would make up his mind.

16. *Quem igitur, &c., und. occidere*. 'And when, then, he did not choose (to slay) him with the gratitude of all, (i.e. when all would be grateful for it), would he choose (to slay) him with the complaint of some,' (i.e. when some would complain of it)? *loco*, 'a (fit) place.' *tempore*, 'a favourable time.' *timida*, 'nervous.' *Campi*, 'of the Campus Martius,' where the election was held. *auspicia*, at the election of consul, a tent was pitched in the Campus Martius, when the *comitia centuriata* were to be held. In this the auspices were taken by the consuls on their entrance into office. *centuriarum*, the Roman people were supposed to be an army (*exercitus*). This was divided into cavalry (*equites*) and infantry (*pedites*). The latter were again divided into 5 (or 6) classes. For voting each class was subdivided into centuries

(probably at first containing each 100 men), one half *seniores*, the other *juniores*. Each century counted as one vote, so that a class had as many votes as centuries. The *equites* were divided in the same way into centuries. *quam hoc*, &c., 'how incredible is this in (such a man as) this (Milo)?' *Quid? quod*, &c., 'what (shall I say)? (why) this is the crowning point of audacity.'

17. *Dictatoris*, &c., 'There was no trouble in knowing the appointed sacrifices of the dictator of Lanuvium.' *antevertit*, 'was beforehand with him.' *ipsius mercenario*, 'whom he had in his pay.' This tribune was probably Q. Pompeius Rufus. *qui* (or *quid*), 'how.' *ut enim*, 'for although.' *quæsierit sane*, &c., 'grant he may have asked. Ye see how much I allow you.' C. Cassinius. The friend in whose house at Interamnæ Clodius wished to prove that he was stopping, when he was caught intruding into Cæsar's house during the rites of the Bona Dea. *in Albano*, &c., 'intended to stay at his Alban (estate).'
18. *liberatur—profectus esse*, 'is acquitted of having set out.' *fuisse qui*, 'that there have been (men) who.' *in hac*, &c., 'in advocating this bill.' Q. Pompeius and Sallustius, the tribunes, are here alluded to. *jacent*, 'are set aside.' *qui Clodium negant*, &c., 'who say that Clodius would not have meant to return.'
19. *Age*, &c., 'come, let it be so.' *cur properato*, 'why there should be need of his making haste.' *quum insidiator*, &c., ironical. *rea citaretur*, 'would be impeached (as) guilty.' *quod ut sciret*, 'but although Milo knew this.' *quæ viam*, &c., 'which was close to the road.' *subsedit*, 'lie in wait.' *consuetudinem*, &c., 'a perpetual habit of offering violence.' *potius alienum*, 'the rather inconvenient.' *præ se tulisse*, 'had given out beforehand.'
20. *utri tandem*, 'for which of the two, I ask.' *facile*, 'quite.' *versabatur*, 'were employed.' *valentium*,

'able-bodied.' *edito*, &c., 'on ground of his adversary's high and raised.' *illum*, Clodius. *qui convenit*, &c., 'how did (that) suit him? especially at that time (of night).' *Alsium*, a town on the coast of Etruria, modern Palo. *tergiversatio*, 'subterfuge,' excuse for wasting time.

21. *Comites Græculi*. See Note, Cap. 10. *in castra Etrusca*, i.e. to join the rebels in the camp of Manlius at Fæsulæ in Etruria, during Catiline's insurrection. His heart, however, failed him, and he returned to Rome. *nugarum nihil*, 'no trifling.' *exoletos*, 'worn-out men.' *virum a viro*, &c., 'that man had been picked from man,' i.e. that they were all picked men. *addictam*, 'valued,' i.e. had a price set on it. *perculit ab abstracto*, 'strikes down by a mean (agent).' *hæsit*, 'he stuck, entangled himself.' *indicarent*, 'inform against him.' *equuleo*, 'the rack;' an instrument of torture, perhaps in shape of a horse, but no description of it is given by ancient writers.

22. *manu miserit* (or *manumiserit*), 'he set free,' 'emancipated:' the ceremony of the *manumissio* was as follows:—The master brought the slave before the magistrate, and stated the cause of his giving him his freedom. The licitor then laid a rod on his head and declared him a free man. The master still held the slave, and saying '*hunc hominem liberum volo*,' turned him round and let him go (*misit manu*), whence *manumissio*. The magistrate then pronounced him free. *questiones*, 'examinations.' *Appius*, Claudius. There were two brothers of this name, sons of C. Claudius, who was brother of Clodius. *incestu*, 'impiety.' *incestus*, or—*um* (i.e. *non castum*), was used generally for any immoral or irreligious act, such as the violation of the Eleusinian mysteries by Clodius. *proxime accessit*, &c., 'Clodius has approached very near the gods; nearer than then, when he had penetrated to them (i.e. into the rites of the Bona Dea in Caesar's

house); when an enquiry is made about his death, as if about religious rites which had been profaned.' *Verbi causâ*, 'for the sake of a name,' i.e. this name will answer my purpose as well any other. *cave sis mentiaris*, should be *cavesis*, from *cavesim*, old form of subj. perf. used for pres. (like *ausim*, *faxim*), for *caveas (ne) mentiaris*, 'take care you do not lie.' *Ne* is usually omitted after imper. *cave*, and subj. *caveas*. *certa cruz*, 'he is sure to be crucified (for saying so).' *areas*, cells. *quid hæc questionis*, &c., ironical.

23. *quum*, 'although.' *ejus potestati*, i.e. Pompey (see Introduction). *versari*, 'is present.' *patrid careret*, 'leave his country.' *erumpet*, 'he (Clodius) will break out (like Catiline did).' *admisisset*, 'had committed.'

24. *quæ quemvis*, &c., 'charges which would have struck down any one (labouring) under the consciousness of even slight offences, how did he bear them?' *maximo animo*, 'of the highest spirit.' *sparorum* (same word as Eng. spar and spear), a rude kind of lance or dart. *vicus*, 'street,' name of the subdivisions of the four chief divisions (one for each city tribe) into which Servius Tullius divided Rome. Each *vicus* consisted of one principal street with several smaller side streets. *angiportum* (from *angustus portus*, originally a narrow entrance to a port), a 'narrow lane' or alley between two rows of houses. *conducta*, 'hired.' *Otriculano*, 'at Otriculum' (mod. Otricoli), a town of Umbria, near Rome. *malleolus*, a hammer with the head made to hold pitch and tow; this was lighted and thrown slowly (so as not to put out the flame) into any place intended to be set on fire. *popa*, keeper of a *popina* or eating house. The outside of the Circus Maximus was surrounded by a portico, one story high, over which were refreshment shops. *nescio qui*, 'some insignificant fellow.' *in hortos*, in with accus. implying, 'he went to the gardens of

Pompey to tell him.' *credi popæ*, lit. 'that it was believed to the eating-house keeper,' i.e. that he was believed. Verbs governing the dative are only used impersonally in the pass. voice. *incelebri loco*, 'in a frequented spot.' Cæsar was living then as Pontifex Maximus at the official residence in the Sacra Via.

25. *suspiciones*. Pompey either really feared, or pretended to fear, that Milo intended to kill him. *conquistores*, 'recruiting officers,' persons employed to go about the country, and press men, when there was difficulty in completing a levy of soldiers. *excubiæ*, 'guards' in general, by night or day. *vigilia*, strictly 'night watches.' *a te defensum*. Clodius, when ædile, prosecuted Milo for violence; Pompey, Crassus, and Cicero defended him, and, in spite of the clamour of Clodius' party, Pompey spoke for three hours in favour of Milo. The trial was adjourned, and there is no record of its ever being resumed. *Magne*, surname of Pompey, given him by Sylla from his exploits. *antestaretur* (a law term), 'call you as his witness.' If the defendant in an action would not go quietly, the plaintiff could call on any one standing by to witness (*antestari*) that he had been duly summoned: he then touched the witness' ear, as a proof of his summons, and dragged the defendant into court. *ratio*, 'the course.'
26. *Ne quid detrimenti*, &c., the solemn decree of the senate to the consuls in any civil danger. By it an absolute power was granted to the consuls to punish and put to death without trial whom they pleased, to raise forces and carry on war without consent of the people. *in quem animadu.*, &c., 'whom he could himself punish.' *hesternam concionem*, viz., that called by T. Munatius Plancus, the tribune, after the examination of the witnesses, when he advised the people to shut up their shops the next day, and attend the trial to stop Milo's escape.

27. *Sp. Mælius*, thrown from the Tarpeian rock for aspiring to kingly power in the early age of the republic. *annonâ levandâ*, 'for lowering the price of corn.' *jacturis*, 'squandering.' *amplecti*, 'to court, or curry favour with.' *interfectores*. See Cap. 3. *pulvinaribus*, 'shrines.' The Romans used to place the statues of the gods on couches at their *lectisternia*, or sacred feasts. This is another allusion to the intrusion of Clodius into the rites of the Bona Dea. *civem*; Cicero himself, who saved Rome from Catiline's conspiracy, and, by Clodius' means, was afterwards banished, on pretence that he had put to death Catiline's adherents without trial. *qui regna dedit*; Clodius, having procured Cicero's banishment, proposed a law against Ptolemy, king of Cyprus, cousin to the king of Egypt, to deprive him of his hereditary kingdom, and reduce it to a Roman province, and confiscate his whole estate. This prince was at peace with Rome, and not suspected of any design against the republic; his only crime was being rich, so that the law was an unparalleled act of oppression and injustice, and what Cic., in a public speech (pro Dom. c. 8), called a 'mere robbery.' The plur. *regna* is used oratorically and hyperbolically. *recensionis*, 'register of censure' passed on Clodius. *calumniâ* (a law term). After a cause was decided, the defendant, if acquitted, might bring an action for *calumnia*, or false accusation; hence *calumnia litium* means 'unjust lawsuits.' *vindicis*, 'claims of possession' (law term, origin doubtful). It was a form observed in an action to determine the right owner of property. The prætor or judge anciently went to the place in dispute, and there gave possession to whichever party he thought right; but afterwards the parties used to call each other out of court to the spot, and bring back a turf, which was called *vindictæ*. This represented the property, and was given by the

prætor to the successful claimant. *sacramentis*, 'oaths.' The possessor being decided by *vindicte*, the action for the right of the property itself commenced; a sum of money, called *sacramentum*, was deposited by both, which was given to the winning party. Its derivation is also very doubtful. *decempeda*, a ten foot rule, used by surveyors. *Janiculum*, one of the seven hills of Rome, equivalent to saying that Clodius coveted the whole of Italy between Rome and the Alps. *Prelus*, a lake in Tuscany, mod. Castiglione. *materiem*, 'timber.' *calcem*, 'lime,' fem. (*calx*, a 'heel,' is masc.). *cementa*, 'rough stone.' *arma*, 'tools.' *mortuum se*, &c., 'that he would bring a dead body into his house, by which (a flame of) odium would be excited against him, a man of so high a character,' i.e., by having the suspicion of murder raised against him.

28. *tenentur*, 'are undoubted.'

29. *præcipuum meum odium*, 'especially an object of hate to me.' *quin* (i. q., *quinetiam*), 'moreover.' *nempe*, 'without doubt.' *quæ videmus*, 'which we see (in our mind's eye).' *Græci homines*, &c. The highest form of *πρὸδοσία*, or treason, among the Greeks, was the attempt to set up a *τυραννίς*, or despotism. Every citizen at Athens was bound to kill any one so acting, and was entitled by law to honours and rewards for so doing. *prope ad immortalitatis*, &c., 'they are consecrated almost to immortality, both in (men's) worship and memory.' *prædicandum*, 'to be boasted of.'

30. *qui*, 'how.' *minus grata cecidisset*, 'had fallen out (to be) not pleasing.' *sine maximis*, &c., 'without the greatest struggles of my own.' *populi*, &c., 'it is (the duty) of a grateful people.' *Ahala*, &c., see cap. 3.

31. *religiones*, 'holy places.' *Latiaris*, a surname of Jupiter, as worshipped by the inhabitants of Latium on the Alban Mount.

32. *gesta resciderat*, 'he had rescinded (laws) passed.' *inci-*

debantur, 'were being framed in his house.' The meaning seems to be, that among the intended laws of Clodius was one by which freedmen who already had the power of voting in the city tribes, should have the privilege extended to the country tribes also, heretofore the exclusive right of the freeborn citizens. *addicerent*, 'would hand us over;' in a dispute as to the ownership of a slave, when one yielded his claim, or was silent, the prætor was said *addicere servum vindicanti*, i. e., decreed possession to the other till the suit was ended.

33. *Hic*, 'hereupon.' *huic*, i. e., Milo. *in privato eodem*, &c., refers to the intrusion of Clodius, when only *quæstor designatus*, into the place where sacrifice was made for the Roman people. The senate ordered an extraordinary trial of Clodius to be made for this. *virtutem consularem*, i. e., in the person of Cicero himself. *apud eum*, 'at his house.' *libertos*, 'freedmen,' called *liberti*, in relation to their masters; *libertini*, to freeborn citizens. *curiam incenderit*. See Introduction. *amplitudinis*, 'of honour.' *invidiâ sive fortunâ*, 'unpopularity, or fate.'
34. *Nolite*—*hoc minus ei parcere*, 'do not on this account the less spare him.' *quoquo modo*, &c., 'howsoever it may have deserved of me,' i. e., however it may treat me. *non licet* (und. *perfrui*), 'since I may not enjoy it with them.'
35. *fecisse*, 'treated.' *virtute flecteret*, 'turned it by his virtue.' *tribus suis*, &c., i. e., by spending upon them three fortunes he had inherited. *vestras vero*, &c., 'and, indeed, that he shall take away with him (the remembrance of) the runnings to meet him, the zeal, the speeches of yourselves and your order, whatever course fortune may have assigned him.' *præco*; in the comitia the criers summoned the centuries one by one to give their votes, pronounced the vote of each century, and called out the name of those who were

elected. Cicero means that, though Milo was not formally declared consul, he felt that he would have been successful but for the unfortunate occurrence which prevented his going to the poll. *ratio*, 'an estimate.' *nulla unquam*, &c., 'no age (however old) will ever be mute (about me).' *quin hoc tempore*, 'nay, at this very time, when every firebrand of envy against me is being hurled by my enemies.' *altera*, '(the hundred and) first.' *qua*, 'wherever.' *non laboro*, 'I do not trouble (myself).'

36. *Hæc tu*, und. *locutus es*. *aliquid offendistis*, 'you have taken any offence.' *in communionem*, &c., 'I have contributed to the share of your exigencies.' *deposco*, 'I demand (a share).' *aut in ejusdem*, &c., 'or see that they will perish in his destruction.'
37. *temporum*, i. e., time of Cicero's exile. *quæ est grata*, &c., '(one) which is acceptable to (all) nations.' *maxime acquirunt* (fr. *acquiesco*), 'have gained the greatest ease.' *judicia*, should be *indicia*, 'marks, signs.' *ille ipse discessus*, 'that my departure.' *qui*, 'how.'
38. *pace tuâ*, 'under your favour, by your leave.' *patriæ natus*, 'born for his country.' *sententiâ*, 'sentence, vote.' *is maxime*, i. e., Pompey.

CLASSICAL TEXTS,

CAREFULLY REVISED FROM THE BEST EDITIONS,
(FORMERLY PUBLISHED BY PARKER AND SON.)

"A Series of very elegantly printed brochures of Classical Texts, adapted either for the desk or the pocket."—*Spectator*.

ÆSCHYLI EUMENIDES, revised by DONALDSON. 1s.

ÆSCHYLI PROMETHEUS VINCTUS, revised by DONALDSON. 1s.

CÆSAR DE BELLO GALLICO, I. to IV., with Notes explanatory
of the Text, by the REV. J. R. MAJOR, M.A. 1s. 6d.

CICERO DE AMICITIA ET DE SENECTUTE. 1s.

CICERO DE OFFICIIS. 2s.

CICERO PRO MILONE. 1s.

CICERO PRO MURÆNA, revised by BADHAM. 1s.

CICERO PRO PLANCIO. 1s.

CICERONIS ORATIO PHILIPPICA SECUNDA. 1s.

DEMOSTHENIS ORATIONES SELECTÆ. 1s. 6d.

DEMOSTHENIS IN LEPTINEM. 1s.

EURIPIDIS BACCHÆ, from the Text of BOTHR. 1s.

EXCERPTA EX ARRIANO, revised by DONALDSON. 2s. 6d.

EXCERPTA EX TACITI ANNALIBUS, by PILLANS. 2s. 6d.

EXCERPTA E LUCIANO. 2s. 6d.

HORATII ARS POETICA. 6d.

HORATII CARMINA. 1s. 6d.

HORATII SATIRÆ, revised by PROFESSOR BROWNE. 1s.

OVIDII FASTI. 1*s.* 6*d.*

PLATONIS MENEXENUS. 1*s.*

PLATONIS PHÆDO. 2*s.*

PLATONIS PHÆDRUS, revised by BADHAM. 1*s.* 6*d.*

PLAUTI MILES GLORIOSUS. 1*s.*

PLAUTI TRINUMMUS, 1*s.*

PLUTARCH'S LIVES OF SOLON, PERICLES, AND PHILOPŒMEN. 2*s.*

SOPHOCLES ŒDIPUS TYRANNUS, with Notes by BROWN. 2*s.* 6*d.*

SOPHOCLES PHILOCTETES, Notes by BROWN. 2*s.*

TACITI AGRICOLA. 1*s.*

TACITI GERMANIA. 1*s.*

TERENTII ADELPHI. 1*s.*

TERENTII ANDRIA. 1*s.*

VIRGILII GEORGICA. 1*s.*

8. 21

28. 62



